

Εισαγωγική ομιλία στην εκδήλωση της εΘέμης για τον Σταύρο Τσακυράκη
Αθήνα, Ζάππειο Μέγαρο, 17.10.2025

Γιάννης Δρόσος

“*Liberal sociability*”. *Liberal sociability* είναι ο τίτλος του ιστολόγιου, του blog, που από το 1995 και μέχρι τον Οκτώβριο του 2017, δηλαδή μέχρι λίγους μήνες πριν το τέλος, διατηρούσε ο Σταύρος Τσακυράκης. Εκεί αναρτούσε άρθρα, σχόλια, μελέτες και πολεμικές, είτε αναδημοσιευμένα είτε πρωτότυπα. Υπάρχει ακόμη στον διαδικτυακό κόσμο, και είναι πάντα ενδιαφέρον, και σε πολλά ανησυχητικά επίκαιρο, και αξίζει να το βλέπει κανείς που και που. Δεν ξέρω πώς ακριβώς μπορεί να αποδοθεί στα ελληνικά το *liberal sociability*. «Φιλελεύθερη κοινωνικότητα»; Ίσως όχι, επειδή οδηγεί την σκέψη σε κοινωνική δραστηριότητα, όχι σε συγκρότηση κοινωνίας, που είναι κάτι πολύ ουσιαστικότερο. Μήπως, και κάπως φλύαρα, «φιλελεύθερα οργανωμένη κοινωνική συμβίωση»; Το νόημα του πάντως είναι σαφές: προτάσσεται η λέξη «φιλελεύθερη», όχι όμως ως ουσιαστικό αλλά ως επιθετικός προσδιορισμός του του «οργανωμένη κοινωνική συμβίωση» -αυτή είναι το υποκείμενο στο οποίο αναφέρεται στον τίτλο του ιστολόγιου του ο Τσακυράκης, και επιλέγει την φιλελεύθερη συγκρότησή του. Αυτό άλλωστε λέγει τόσο η εικόνα στο ιστολόγιο, ένα πυκνό σύνολο από όρθιους ανθρώπους σε κάτι σαν καλά φωτισμένη πλατφόρμα του μετρό φωτογραφημένη από την απέναντι πλευρά, όσο και η ίδια η ταυτότητα του ιστολόγιου, όπως την προσδιορίζει, συνοψίζοντας υποδειγματικά και την όλη φιλοσοφία ζωής και δημόσιας παρουσίας του ο ίδιος ο Σταύρος: «Ο φιλελευθερισμός δεν είναι μία φιλοσοφία που αφορά μεμονωμένα άτομα. Είναι μία πολιτική φιλοσοφία που αναφέρεται στις σχέσεις των προσώπων μέσα στην κοινωνία. Οι φιλελεύθεροι νοιάζονται για τα δικαιώματα όχι επειδή αποζητούν τη μεγιστοποίηση της ατομικής ελευθερίας αλλά επειδή τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι απαραίτητα για μία δίκαιη κοινωνία. Δίκαιη κοινωνία είναι αυτή που αναγνωρίζει στον καθέναν ίση αξιοπρέπεια και σεβασμό. Προσφέρει στον καθένα τη δυνατότητα να συμμετέχει στην κοινωνική συνεργασία και, ταυτόχρονα,

να πραγματώνει τη δική του αντίληψη για το εὖ ζῆν. Η συμβίωση με αξιοπρέπεια είναι αδύνατη χωρίς τα ανθρώπινα δικαιώματα. Και τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν έχουν νόημα χωρίς την κοινωνικότητα.» Για κοινωνία δηλαδή μιλάει ο Σταύρος, όχι για ένα συνονθύλευμα εγωτισμών, όχι για μία άναρχη κατάσταση όπου ο καθένας κάνει ό,τι μπορεί για πάρτη του και κανένας δεν κάνει τίποτε για τους άλλους και τον άλλον, όχι για μία φιλοσοφία που αποκρούσει το «εμείς» ή, έστω, το αντιλαμβάνεται σαν ένα άθροισμα από «εγώ» που δεν συγκροτούν κανέναν συλλογικά οργανωμένο δημόσιο κοινωνικό χώρο, αλλά απλώς ανταγωνίζονται το ένα το άλλο, σε μια άναρχη αρένα, αχαλίνωτα, σε μια διαρκή σύγκρουση αλληλοεξόντωσης, που κάποιοι μάλιστα την εμφανίζουν σαν «ελευθερία», την θεμελιώνουν στην «ατομική ευθύνη» κλπ. κλπ. κλπ. Την κοινωνία προτάσσει ο Σταύρος, όχι κάθε μορφής κοινωνία όμως (γιατί και ιστορικά και φιλοσοφικά συναντά κανείς αρκετές μορφές κοινωνίας και πολύ διαφορετικές μεταξύ τους), αλλά εκείνη που συνέχεται με συνεκτικό δεσμό την αξιοπρέπεια και τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα οποία, για να επαναλάβω δική του φράση, «δεν έχουν νόημα χωρίς την κοινωνικότητα.» Μία φιλοσοφία και πρόταση ζωής που όσο επιδεκτική και αν είναι σε αντίστοιχα ισχυρούς και βαθείς αντιλόγους (κάποιους από αυτούς τους συμμαρίζομαι), δεν παύει να θέτει ένα σημαντικότερο πρόταγμα της πολιτειακής και πολιτικής μας ζωής, και πάντως δεν παύει να είναι, και σήμερα, ιδιαίτερα σήμερα, ένα ισχυρό κριτήριο αποτίμησης, ένα κριτήριο για να αποδοθεί αξία ή απαξία στα όσα τεκταίνονται και στην καθημερινότητα της πολιτικής και της πολιτείας μας.

Άρχισα, [κ.κ. Πρόεδροι κλπ., Κλεάνθη και, βέβαια, Πόπη], ίσως κάπως απότομα, με τις απόψεις του Τσακυράκη και όχι με το πρόσωπο του Σταύρου επειδή, ακόμη και εφτά χρόνια μετά, μου είναι συναισθηματικά εξαιρετικά δύσκολο να μιλήσω για αυτόν. Τον φίλο και επαγγελματικό μου συγκάτοικο, με τη δύστροπη και συχνά τσαντισμένη εκφορά και ενοχλημένη με κάτι φάτσα του (πάντα κάποιος κάπου κάτι κακό είχε κάνει), την απολυτότητα των βεβαιοτήτων του (που άλλες φορές ίσως δεν δικαιώθηκαν, άλλες ίσως και να τον πρόδωσαν) και το μοναδικά αφοπλιστικό

χαμόγελο, όταν το επέτρεπε στον εαυτό του και σε όσους το χάριζε. Μία φορά, τότε, κάτι έγραψα για τον Σταύρο (είναι δημοσιευμένο και αναρτημένο), δεν έχω και πολύ περισσότερα.

Ας πω πάντως, για τις ανάγκες της σημερινής εκδήλωσης, ότι ο Σταύρος άρχισε την πολιτική του ωρίμανση κατά τα χρόνια της χούντας ήδη μαθητής στο Αμερικανικό Κολλέγιο -μήτρα, προς έκπληξη ίσως πολλών, μιας γενεάς Αριστερών, και κομμουνιστών, όπως τότε ο ίδιος, και αριστεριστών, και άλλων. Δεν έμεινε στα λόγια και αντιμετώπισε τη δικτατορία από την πρώτη φοιτητική του στιγμή, και στη Νομική και μέσα στο Πολυτεχνείο και όπου μπορούσε. Είχε προσωπικό κόστος, βαρύ και επώδυνο, η ενεργή συμμετοχή του στην οργανωμένη αντίσταση τότε. Και πόνο, όχι μεταφυσικό, ψυχικό κλπ., κλπ., αλλά φυσικό πόνο, σωματικό, εκείνον που προκαλούσαν τα καθάρματα του ΕΑΤ-ΕΣΑ του Ιωαννίδη στα σώματα των ανθρώπων που πέφταν στα νύχια τους. Μετά συνέχισε σπουδές στο εξωτερικό. Στην Ιταλία του Ενρίκο Μπερλινγκουέρ, στη Γαλλία, και αργότερα, ως πανεπιστημιακός πια, στο Harvard και στο Columbia. Διάβασε πολύ και μελέτησε πολλούς. Μη διαχωρίζοντας την ακαδημαϊκή μελέτη από την πολιτική δραστηριότητα (ούτε τις αρχές του από την συγκεκριμένη, αν και όχι τόσο γνωστή, δικηγορική του πράξη) συγκροτήθηκε τελικά σε αυτό που μας καταλείπει: μια πλούσια θεωρητική παρακαταθήκη, μια παρακαταθήκη έντονης προσωπικότητας και μια δημόσια παρουσία άξια τιμής. Αλλά για αυτά θα μιλήσουν σήμερα η Χριστίνα, η Ηρώ και ο Σπύρος.

Ο Σταύρος τιμήθηκε με ειδικό συλλογικό τόμο, με ειδική ημερίδα για το έργο του, με ειδική ημερίδα για την προσωπικότητά του, με την ονομασία αίθουσας στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, με συνεχείς άτυπες αλλά πολύ ουσιαστικές στιγμές μνήμης του στενότερου κύκλου των μαθητών του. Κυρίως όμως τον τίμησε το γεγονός ότι ο χρόνος δεν αδυνατίζει την εικόνα του, αλλά την επαναφέρει με ενάργεια.

Σήμερα τιμά τον Σταύρο Τσακυράκη η Ένωση Ελλήνων Νομικών εΘεμис. Αρμόζει ο χώρος αυτός επειδή είναι ένας δημόσιος χώρος που δημιούργησαν νέοι άνθρωποι,

νέοι νομικοί, σεις. Ένα πλαίσιο για να γνωρίσουν και να εξετάσουν τα ζητήματα της επιστήμης τους και της επαγγελματικής τους ζωής μέσα σε αυτήν. Με βασικό συνεκτικό δεσμό τις καθημερινότητες των νέων νομικών, των νέων δικηγόρων, με έγκαιρη, σχεδόν προφητική -το λέει άλλωστε ο τίτλος e-Θέμις- συναίσθηση της εισόδου των νέων μορφών και μεθόδων που φέρει στην άσκηση του επαγγέλματός μας η εποχή των συνεχώς αναπτυσσομένων τεχνολογιών. Και ας μην σκεφθεί κανείς ότι αυτές οι «καθημερινότητες» είναι τετριμμένα πράγματα και αδιάφορα. Είναι η ζωή μας οι «καθημερινότητες» αυτές. Δεν απαρτίζεται μόνο από «καθημερινότητες» η ζωή μας, δεν συρρικνώνεται ο λόγος ύπαρξής μας σε αυτές, αλλά μόνο πάνω σε αυτές και μόνο μέσα από αυτές υπάρχουμε. Και εδώ η eΘέμις συμβάλλει πολύ ουσιαστικά. Αυτός άλλωστε είναι και ο λόγος, ο μόνος λόγος, που κέρδισε την αναγνώριση και την εκτίμηση προσώπων από πολύ διαφορετικές αφετηρίες και με πολύ διαφορετικές ιδεολογίες. Και διαχρονικά θεσμικών φορέων. Καλησπερίσαμε σήμερα τον Υφυπουργό Δικαιοσύνης κ. Ιωάννη Μπούγα όπως και, πριν καμμιά δεκαριά χρόνια, στον ίδιο εδώ χώρο, σε αντίστοιχη εκδήλωσή σας, καλησπερίσατε τον Υπουργό Δικαιοσύνης της τότε κυβέρνησης κ. Σταύρο Κοντονή. Αυτήν την αναγνώριση, αγαπητέ παλιέ μου φοιτητή και φίλε συνάδελφε Δημήτρη, δεν σας την χάρισε κανένας, την κερδίσατε και από ανθρώπους χωρίς ψευδαισθήσεις ως προς το ποιοι είναι οι ίδιοι και σε ποιους και σε ποιες προσφέρουν την αναγνώρισή τους αυτή, κα πάντως, πιστέψτε με, από διόλου επιεικείς και εύκολους ανθρώπους.

Ο λόγος τώρα στην κ. Χριστίνα Βρεττού.